

Ключевые слова: В.А. Добровольский, профессор, исследователь, машиностроение, паровая машина, паровой грузовик.

Bandus V.A. Perspectives the use of steam engines in the researches of Professor V.A. Dobrovolsky. *The article examines the research of the famous Ukrainian scientist, Doctor of Technical Sciences, Professor, V. A. Dobrovolsky in the use and development of steam engines. The researcher one of the first thoroughly described classified and compared the existing steam technology. Victor Opanasovych actively engaged in theorizing about the prospects for the practical application of steam engines.*

Keywords: V.A. Dobrovolsky, professor, researcher, engineering, steam engine, steam truck.

УДК 34.341.342

ВСЕВОЛОД АРИСТАРХОВИЧ УДІНЦЕВ (1865–1945): ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Пилипчук О.О., канд. іст. наук

(Державний економіко-технологічний університет транспорту)

Стаття присвячена висвітленню життя та діяльності видатного вітчизняного юриста, вченого-правознавця В.А. Удінцева. У статті представлена періодизація життя та діяльності вченого, зроблено аналіз його основних праць, показана наукова спадщина. Займався проблемами цивільного і торгового права. Одним з перших досліджував питання власності й права користуватися надрами в Російській імперії.

Ключові слова: юриспруденція, правознавство, освіта, наука, юридичне товариство

Професор В.А. Удінцев (1865–1945) – знаний у вітчизняній юриспруденції як видатний юрист, вчений-правознавець кінця XIX – першої третини XX століть [1]. Його ім'я займає почесне місце серед талановитих вітчизняних юристів, праці яких заклали основи сучасного цивільного та господарчого права [2]. Майже усе творче життя Всеволода Аристарховича пройшло у стінах Київського, Санкт-Петербурзького та Бакинського університетів. Викладацька діяльність професора В.А. Удінцева – це яскраві сторінки в історії цих університетів. Його наукова діяльність поєднувала характерні риси вітчизняної науки: матеріалістичне мислення, глибокий інтерес до вирішення різних правничих проблем, широкі наукові узагальнення. Основними напрямками науко-

вої діяльності В.А. Удінцева були дослідження у сфері торговельного права, цивільного права, гірничозаводського права. Його класичні праці про куплю-продаж і право власності, про посесійне право⁹ та інші стали основоположними у становленні та розвитку багатьох галузей правничої науки. Організатор і керівник планомірного юридичного вивчення різних проблем життя країни, В.А. Удінцев був засновником великої школи правознавців. Його наукові здобутки отримали високу оцінку. У 1909–1911 р. він був Головою Київського юридичного товариства, дійсним і почесним членом великих закордонних наукових правничих товариств [3].

⁹ *Посесійне право* – умовне володіння людьми або землями, надане промисловим підприємцям Російської імперії в XVIII–XIX століттях.

Характерною рисою творчості А.А. Удінцева була виняткова різнобічність його наукових інтересів. Праці вченого охоплюють не тільки цілий комплекс теоретичних і прикладних проблем юридичної науки, але і широке коло загальноправничих проблем. Все сказане обумовлює невичерпний інтерес до особистості В.А. Удінцева як вченого і людини і стало основним стимулом для написання даної статті.

Народився В.А. Удінцев 29 жовтня 1865 р. у сім'ї священика села Нев'янського Ірбітського повіту Пермської губернії Аристарха Дмитровича Удінцева. У сім'ї були чотири брати. Найбільше вражав своєю працездатністю Всеволод Аристархович. У перших документах він записаний як Удінцов, однак вже студентом він став Удінцев. Його життєвий шлях розпочався за Уральськими горами і, відтак місцезнаходження його постійно змінювалося: Ірбіт, Катеринбург, Москва, Ярославль, Київ, Санкт-Петербург, Кисловодськ і Краснодар. Завершив своє життя у місті Баку. Тут і похований [4].

Перші одинадцять років юний Всеволод прожив у Нев'янській слободі, яка була сторожовим «острогом» від набігів башкирців і калмиків. Початкову освіту Всеволод Удінцев отримав у Катеринбурзькому Духовному училищі, яке закінчив у 1879 році. Відтак продовжив навчання в Катеринбурзькій класичній чоловічій гімназії. У 1885 р. він закінчив її із золотою медаллю у віці 20 років. Після закінчення гімназії Всеволод Удінцев поступає на юридичний факультет Московського університету. Однак тут він провчився недовго. Через нестачу коштів для оплати свого навчання в університеті, він змушений був перевестися до Демидовського юридичного ліцею у м. Ярославлі. Власне тут і розпочався новий етап у житті майбутнього юриста. У цьому місті Всеволод Удінцев прожив 7 ро-

ків. В цей час Демидовський юридичний ліцей сформувався на базі училища вищих наук, він давав випускникам вищу юридичну освіту. Ліцей складався з 12 кафедр, на яких працювало 5 ординарних професорів, 5 екстраординарних, 3 доценти і 2 професори богослов'я. Всього 15 осіб, кожна особа читала свій курс.

Згідно параграфу 58 Статуту Ліцею 31 травня 1889 р. Всеволод Удінцев отримав ступінь кандидата юридичних наук за твір «Вчення про торговельника» [5]. Відгук на його працю надав ординарний професор І.Т. Тарасов. Оскільки Всеволод Удінцев був круглим відмінником, Рада Ліцею прийняла рішення «про залишення кандидата Удінцева при Ліцеї на 2 роки для приготування до професорського звання за кафедрою «Торговельное право» з наданням йому щорічної стипендії у розмірі 600 рублів на рік із суми Міністерства народної освіти» [6].

Як стипендіат даного Ліцею, В.А. Удінцев активно друкувався у різних виданнях – газеті «Екатеринбургская неделя», журналі «Юридический вестник». Усі вони стали своєрідною школою, яка дозволила у майбутньому Всеволоду Удінцеву зайнятися науковою діяльністю.

У другій половині 1893 р. В.А. Удінцев здав іспити з торговельного права в Московському університеті на магістра цивільного права і отримав звання приват-доцента. В університеті, з 16-го серпня 1893 р. він читав лекції на 4-му курсі, за що отримував платню в розмірі 1200 рублів. В цей час йому виповнилося 28 років. Однак, перебування у Москві було нетривалим і в січні 1894 р. В.А. Удінцева було переведено у званні приват-доцента до Університету Св. Володимира у Києві для викладання торговельного права. Звільнилося місце в результаті переходу відомого професора П.П. Цитовича на службу до Міністерства фінансів Російської імперії.

Власне тут, в університеті викристалізувався талант В.А. Удінцева як цивіліста та комерціаліста.

Слід також зазначити, що перехід В.А. Удінцева з Московського до Київського університету вирішувався іменитими сановниками на високому державному рівні. І як характерно для багатьох видатних вчених, кожний з періодів їхнього життя був позначений особливими фактами і супроводжувався зміною соціального статусу. Так сталося і з В.А. Удінцевим.

Фактично, Всеволод Аристархович розпочав свою науково-педагогічну діяльність в Університеті Святого Володимира в Києві. Тут у Києві він виступив 8-го березня 1894 року із вступною лекцією на тему «Дуалізм частноправових систем». Невдовзі ця праця була опублікована окремою книжечкою [7]. Дана лекція була присвячена одній з «вічних» в цивілістиці тем: проблемі поєднання публічного і приватного права.

18-го травня 1896 р. В.А. Удінцев успішно захистив магістерську дисертацію на тему «Посессионное право» [8]. Об'єктом дослідження стала проблема, у якій зазначалося, «як публічно-правові засади зливаються з приватно-правовими». Захист відбувся за монографією, обсяг її – 224 сторінки. Посесійне право – особливий вітчизняний правовий інститут, який поєднував у собі елементи громадянського, земельного, гірничого права. Суть полягає у тому, що приватні гірничо-металургійні підприємства розташовувалися на державній землі і мали деякі привілеї (зокрема, до заводів прикріплялися на певних умовах селяни). Інститут виник за царювання Петра Великого для форсованого розвитку металургійної промисловості. Праця В.А. Удінцева висвітлює діяльність даного інституту, зокрема в історичному контексті.

Через 4 роки, 18-го травня 1900 р. В.А. Удінцев захистив докторську дисертацію з цивільного права на тему

«История обособления торгового права» [9]. У цій науковій праці В.А. Удінцев застосував історичний метод в юридичному дослідженні. Цей метод передує розумінню того факту, що раптове відкриття у будь-якій науці забезпечує наступність новому відкриттю. Сфера наукових інтересів В.А. Удінцева охоплювала питання цивільного і торгового права, земельної власності, гірничого і лісового законодавства. В.А. Удінцев жваво відгукувався на потреби практики. Власне через це його праці відзначаються гострою актуальністю того часу.

В.А. Удінцев в Києві надрукував низку монографій, що дозволило зробити йому швидке і незаперечне піднесення на службі – від звичайного приват-доцента торговельного права до ординарного професора на кафедрі цивільного права і цивільного судочинства. Зокрема, слід відзначити його роботу – випуск підручника «Русское торгово-промышленное право» (1907), в якому в загальних рисах вчений повторив висновки своєї докторської дисертації про єдність засад цивільного і торговельного права [10].

Одночасно з науковими досягненнями у Київському університеті зростав його авторитет і в адміністративному плані. Там, у 1902 р. його обирають секретарем юридичного факультету, з 1909 р. – деканом юридичного факультету, у 1910 р. – обраний Радою університету на посаду проректора Київського університету Святого Володимира (1910–1912 рр.), нарешті, у 1909–1911 роках В.А. Удінцов був головою Київського юридичного товариства.

Приїхавши до Києва маловідомою людиною і вченим, за 15 років він сягнув найвищих посад і визнання колег. Особливо цінували його за читання курсу лекцій з римського права. Протягом 1908–1909 рр. В.А. Удінцев читав також торговельне право, разом із морським і вексельним¹⁰, як і спеці-

¹⁰Вексельне право – сукупність правових норм,

альний кус конкурентного права в Київському комерційному інституті.

Особливо підвищував свій науковий потенціал В.А. Удінцев під час неодноразового перебування і навчання у західноєвропейських вузах під час закордонних поїздок. Так, наприклад, понад рік (з 1-го червня 1897 по 20-е червня 1898 р.) Всеволод Аристархович був у Парижі на спеціальних курсах Паризького юридичного факультету. У «Формулярному списку» В.А. Удінцева неодноразово зазначається, що він, починаючи з 1910 р. їздив у закордонні відрядження під час літніх та зимових відпусток. Особливо часто відпочивав у Неаполі.

Внесок В.А. Удінцева в розвиток юридичної науки і освіти був гідно оцінений владою Російської імперії. Під час перебування в Києві В.А. Удінцев був нагороджений 4 орденами і однією медаллю:

– орденом Св. Станіслава 3 ст. – 1900. – 1-го січня

– орденом Св. Анни 3 ст., 1904 – 1 січня

– орденом Св. Анни 2 ст., 1908 – 1 січня

– орденом Св. Володимира 4 ст., 1911 – 1 січня

– срібною медаллю у царствування Олександра III.

У 1913 р. В.А. Удінцев переїжджає з Києва до Санкт-Петербурга, де посідає посаду професора місцевого університету. Про переміщення по службі В.А. Удінцева в петербурзькому періоді життя та діяльності (1912–1917 рр.) легко простежити за його «Формулярним списком». Так, 12-го лютого 1913 р. його обирають членом Гірничої Ради із залишенням його на посаді ординарного професора; 28-го вересня 1913 р. затвердженим завідувачем юридичним кабінетом Санкт-Петербурзького університету; 19-го вересня 1913 р. його обирають деканом Юридичного факультету строком

на 4 роки; 7-го травня 1916 р. іменним Височайшим указом Урядового Сенату його призначають Керівником Головного управління у справах друку із залишенням на посаді ординарного професора; 13-го травня 1916 р. звільняється від виконання обов'язків декана Юридичного факультету; 21-го січня 1917 р. Сенат призначає його заступником Міністра Народної освіти; наказом Тимчасового уряду звільнений від служби 16 березня 1917 року; наказом ректора Петроградського університету від 15 квітня 1917 р. зарахований до складу приват-доцентів із допущенням до читання лекцій і ведення практичних занять.

В Петербурзі В.А. Удінцев отримав нагороду – 21-го лютого 1915 р. його нагородили світло-бронзовою медаллю на честь 300-річчя царювання Дому Романових. Цей орден мав девіз «Користь, Честь і Слава». З цього часу до нього зверталися тільки як «Ваше превосходительство».

Під час петербурзького періоду життя та діяльності безпосередньо за темою попередніх наукових досліджень В.А. Удінцев опублікував всього одну невеличку книжечку та два некрологи: 1) Удінцев В.А. Оставление заклада в пользование должника / В.А. Удінцев. – Санкт-Петербург: Тип-фія периодических изданий Министерства финансов, 1913. – 37 с.; 2) Удінцев В.А. Петр Павлович Цитович (К годовщине со дня смерти) / В.А. Удінцев. – Петроград: Сенатская типография, 1914. – 39 с.; 3) Удінцев В.А. Лев Аристидович Кассо, доктор гражданского права / В.А. Удінцев. – Петроград: Сенатская типография, 1915. – 31 с.

Останній, так званий «південний період» (1919–1945) життя та діяльності В.А. Удінцева найменше досліджений істориками науки, оскільки в Азербайджані не залишилося жодних архівних документів. Відомо тільки те, що після Санкт-Петербурга, у 1918 р. В.А. Удінцев поїхав до Катеринодару, де його обрали професором

що регулювали вексельний обіг і вексельні правовідносини

цивільного права у Політехнічному інституті, але вже у 1919 році він переїхав до Баку – також влаштувався на роботу у місцевий Політехнічний інститут. Восени цього ж року на Кавказі зустрілися три брати Удінцевих – Сергій, Всеволод і Федір Аристарховичі. І хоча вони дотримувалися різних політичних поглядів, однак родинні відносили перемогли.

Працюючи професором Азербайджанського політехнічного інституту і приват-доцентом Азербайджанського державного університету В.А. Удінцев опублікував низку важливих праць у сфері юриспруденції:

– Удінцев В.А. Русское торговое-промышленное право. Изд. 2-е, дополненное. Баку: Азерб. Политех. Ин-т, 1923; Удінцев В.А. Договор купли-продажи и право собственности / В.А. Удінцев // Известия Азербайджанского госуниверситета. – 1926. – Т.6–7. – С. 189-194; 1927. – Т. 8–10. – С. 61–72; Удінцев В.А. Пределы горной свободы / В.А. Удінцев // Известия Азербайджанского государственного университета. – 1927. – Вып. 3. – С. 147–174; Удінцев В.А. Фактическое владение / В.А. Удінцев // Известия правового от-

деления Восточного факультета Азербайджанского государственного университета. – 1928. – Вып. 1. – С. 46–58; Удінцев В.А. Правовые основы кооперации (библиографическая заметка) / В.А. Удінцев // Там само. – 1928. – Вып. 2. – С. 112–114; Удінцев В.А. Подсобные предприятия при государственных учреждениях / В.А. Удінцев // Там само. – 1928. – Вып. 2 – С. 148–152.

Мало цього, якийсь час він був деканом економічного факультету в університеті з відділеннями: промисловим і фінансово-торговельним. В.А. Удінцев також читав лекції з радянського законодавства, керував також семінаром з радянського законодавства на Історичному відділенні Історично-філологічного факультету. Як пересвідчуємося, В.А. Удінцев і в Баку був невтомним педагогічним працівником. Тривалий час Всеволод Аристархович був членом Вчених рад університету та окремих факультетів.

Праці В.А. Удінцева відзначаються новаторською постановкою проблем, застосуванням широкого спектру методів і підходів, і загалом чітко аргументованою позицією щодо основних проблем цивілістичної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарук Т.І. Удінцев Всеволод Аристархович / Т.І. Бондарук // Антологія української юридичної думки. Т.6. Цивільне право. – К.: Видавничий дім «Юридична книга». – 2003. – С. 300–302.
2. Шевченко Я.М. Удінцев (Удінцов) Всеволод Аристархович / Я.М. Шевченко, Ю.Я. Касьяненко // Cyclo.com/ua/content/1400/1/1/12#27439
3. Белов В. На стыке частного и публичного права // В.А. Удінцев. Избранные труды по торговому и гражданскому праву. – Москва, 2003. – С. 5–28.
4. Югов И. Всеволод Аристархович Удінцев – профессор Бакинского университета: 1865–1945 / И. Югов // www.ourbaku.com/index.php / Удінцев_ - Всеволод_Аристархович
5. Удінцев В.А. Учение о торговце / В.А. Удінцев. – Москва, 1889. – 34 с.
6. Удінцев В.А. // Фонд 776. – Оп. 2. – Д. 5. – Удінцев В.А. О назначении ординарным профессором по кафедре гражданского права.
7. Удінцев В.А. Дуализм частноправных систем / В.А. Удінцев. – К., 1894. – 57 с.
8. Удінцев В.А. Посессионное право / В.А. Удінцев. – К.: Тип. имп. ун-та Св. Владимира В.И. Завадского, 1896. – 238 с.
9. Удінцев В.А. История обособления торгового права / Удінцев В.А. – Изд. 2-е. – Москва, 2015. – 224 с.

10. Удинцев В.А. Избранные труды по торговому и гражданскому праву / В.А. Удинцев. – Москва, 2003. – 360 с.

Пилипчук О.О. Всеволод Аристархович Удинцев (1865–1945): жизнь и деятельность. *Статья посвящена освещению жизни и деятельности выдающегося отечественного юриста, ученого-правоведа В.А. Удинцева. В статье представлена периодизация жизни и деятельности ученого, сделан анализ его основных трудов, показано научное наследство. Занимался проблемами гражданского и торгового права. Одним из первых исследовал вопрос собственности и праве пользоваться недрами в Российской империи.*

Ключевые слова: *юриспруденция, правоведение, образование, наука, юридическое общество*

Pylypchuk O. O. Vsevolod Aristarch Udincev (1865-1945) : life and activity. *Article devoted to coverage of the life and activity of outstanding domestic lawyer, jurist, law scientist V.A. Udintseva. In the article the periods of life and work of the scientist are represented, the analysis of his major works, the scientific heritage. He studied the problems of civil and commercial law. He was one of the first who explored the question of ownership and the right to use mineral resources in the Russian Empire.*

Keywords: *jurisprudence, jurisprudence, education, science, legal society*

УДК 629.366 (477) (09)

ПЕРСОНАЛІ ВІТЧИЗНЯНОГО ТРАКТОРОБУДУВАННЯ: ІЛЛЯ СЕМЕНОВИЧ ЧЕРНЯВСЬКИЙ

Кривоконь О. Г., д-р іст. наук, сн. наук. співр.

(Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху та професійного доробку відомого фахівця в галузі вітчизняного тракторобудування, неординарної особистості, дослідника у сфері надійності та міцності розрахунків тракторної техніки – Іллі Семеновича Чернявського. Вперше оприлюднюються деякі маловідомі факти та наведені приклади, що стосуються діяльності конструкторського бюро по науковим дослідженням та розрахункам Харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе.

Ключові слова: *Ілля Семенович Чернявський, Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе, вітчизняне тракторобудування.*

Розвиток сучасної історії вітчизняної науки й техніки великою мірою уможлиблюється шляхом постійного поповнення новими даними про життєвий шлях, творчий доробок та внесок у суспільний прогрес окремих, до тепер маловідомих, особистостей. Стосовно такої важливої для нашої країни галузі, як тракторобудування, – то з ідеологічних, політичних чи інших причин чимало постатей тракто-

робудівників за радянських часів залишалися в тіні, а їх здобутки, в кращому випадку, ставали надбанням безликих «трудових колективів», або ж взагалі залишалися непоміченими. На разі, коли актуалізуються питання відтворення об'єктивної історії та визначення внеску наших співвітчизників у світовий науковий прогрес, представляє науковий і практичний інтерес оприлюднення інформації про